

Barns medverkan i arbetet med utvecklingen av tidiga och samordnade insatser (TSI)

Barn, föräldrar och vårdnadshavare ska ses som viktiga resurser och ska ges möjlighet till delaktighet i utvecklingsarbetet. Detta står i regeringsuppdraget som Skolverket och Socialstyrelsen har fått kring tidiga samordnade insatser för barn och unga, TSI. Här kommer tips på hur barn kan involveras på organisatorisk nivå.

Barn bidrar med värdefulla kunskaper

Det finns flera skäl till att ta tillvara barns erfarenheter och åsikter i utvecklingsarbeten. Barn är experter på sin egen situation och kan därför bidra med unik och värdefull kunskap. Barnens kunskap kan användas som underlag för att planera, utveckla och följa upp det övergripande arbetet i utvecklingsarbetet kring tidiga och samordnade insatser. Beslutsfattare och andra som arbetar inom till exempel skola, vård och omsorg eller stadsplanering kan få syn på nya behov och få in nya idéer. Ett bra sätt att inleda ett utvecklingsarbete är att samla in och systematisera barns synpunkter och erfarenheter som ett av flera underlag för det som sedan ska utvecklas.

Barn som ges inflytande kan stärkas, både som individer och som grupp. För enskilda barn kan delaktighet stärka känslan av egenvärde och självrespekt. Gruppen barn i samhället kan stärkas av att myndigheter lyssnar på dem och att barn får utrymme för inflytande i viktiga arbeten. I FN:s konvention om barnets rättigheter, som nu är svensk lag, anges att barn har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem.

Syftet med att låta barn delta ska inte vara att kunna bocka av barns medverkan på en checklista. De som talar med barnen behöver ta ett tydligt ansvar, annars finns risk att engagemanget och den goda viljan får motsatt effekt. Om barns åsikter hämtas in, men sedan inte tas omhand finns risk att det upplevas som en skenbar delaktighet. I förlängningen kan det skada förtroendet för vuxna och för de beslut som fattas.

Genom att ta in barns synpunkter kan insatser som riktar sig till barn bli mer adekvata. Däremot har barn och unga ingen skyldighet att delta. Det är viktigt att tydliggöra i sammanhang där myndighetsföreträdare frågar efter barns synpunkter. Barnen behöver informeras om möjligheten att när som helst avstå från att delta i samtal, yttra sig eller ta del av information.

Exempel på tillfällen då utvecklingsarbeten frågar barn

- En kommun och region vill ta fram en broschyr som vänder sig till barn och förklarar innebörden av SIP. För att ta reda på om texten är begriplig frågar man barn och unga vad de tycker om texten. Den som intervjuar kan också höra om barnen själva skulle föredra att vara med på möten med många vuxna eller om de föredrar att ha en företrädare. Det är viktigt att de barn som deltar informeras om hur deras synpunkter kommer att tas om hand och hur broschyren kommer att användas.
- Ett utvecklingsarbete som jobbar enligt Skottlandsmodellen vill kunna beskriva sitt arbete för barn. De vill veta om barn förstår begreppen i det så kallade Välbefinnandehjulet som finns i modellen. De gör det enkelt och frågar slumpvis utvalda barn, till exempel barn som går förbi den lokala matbutiken. Hur tolkar barnen begrepp som hälsa, respekterad, potential och inkluderad?
- Inom ramen för ett utvecklingsarbete låter en skola med stor frånvaroproblematik representanter för elevvårdsteamet intervjua barn om orsaken till att de inte kommer till skolan. Oavsett orsaken till skolfrånvaron kände barnen en oro för att ingen märkte att de var borta. Om skolpersonal inte hörde av sig vid frånvaro upplevde eleverna det som meningslöst att komma tillbaka till skolan. Förståelsen av detta ledde till att skolans närvaroteam införde rutinen att lärare alltid kontaktar barn vid frånvaro och berättar att de är saknade. Detta ledde i sin tur till en ökad närvaro för eleverna.
- Elevråd eller ungdomsråd kan vara en demokratisk plattform där deltagarna företräder andra ungdomar och kan komma med viktiga synpunkter. I det sammanhanget kan frågor lyftas om till exempel skolans miljö och hur den kan bli mer tillgänglig för alla, om fritidsgårdens aktiviteter eller om i vilken miljö fältarbetare behöver finnas.
- Samtal i skolan förs ständigt mellan professionella och barn. Det behöver inte vara en stor och omfattande åtgärd att också vara nyfiken lyhörd kring särskilda frågeställningar. Man kan använda skolans utvecklingssamtal för att ta tillvara elevernas erfarenheter och synpunkter på organisation och miljö. Likaså kan hälsosamtalen i skolan systematiseras på gruppnivå och bidra till att synliggöra behov och ta tillvara barns erfarenheter och synpunkter på skolans verksamhet.

Förberedelser för barn och ungas deltagande

När barn ska delta i ett utvecklingsarbete bör barnets bästa alltid stå i fokus. För att nå goda resultat och ett mervärde för alla inblandade krävs förberedelser och både etiska och juridiska aspekter behöver tas med i planeringen.

1. Vilket är vårt syfte och hur ska vi använda barnets åsikter?

Formulera tydligt syftet med barnens medverkan och hur barnens svar ska användas. Vad är det verksamheterna vill ta reda på? På vilket sätt kan barnens åsikter komma till användning? Klargör först syftet för er själva och formulera det sedan på ett sätt så det kan presenteras begripligt för barn och föräldrar.

2. Vad vet vi redan och vad behöver vi ta reda på?

Ta först reda på om kunskapen ni söker redan finns tillgänglig. Kanske finns det någon inom den egna verksamheten eller i annan verksamhet, myndighet eller ideell organisation som redan haft kontakt med barn kring just den tänkta frågeställningen och samlat in underlag.

3. Hur bedömer vi värdet och riskerna?

Barn är en särskilt skyddsvärd grupp och därför bör arbetet med att samla in kunskap inte innebära risk eller vara betungande för deltagarna. Bedömningen av hur barnen kan påverkas görs av er som arbetar inom verksamheterna och kan avgöra vilken insamlingsmetod ni väljer att använda. Det är samtidigt viktigt att noga väga risker mot fördelar, för att inte i onödan förhindra barns medverkan.

Inom arbetet med tidiga och samordnade insatser är det viktigt att tänka på att barn kan ha olika erfarenheter av olika verksamheter. Skolans obligatoriska verksamhet kan göra att barn har svårt att se ett deltagande i det sammanhanget som frivilligt. När det gäller socialtjänsten kan barnet känna att familjen är i ett beroendeförhållande till de professionella, till exempel om socialtjänsten står för familjens försörjning.

4. Vilken insamlingsmetod ska vi välja?

Välj insamlingsmetod utifrån syftet och de analyserade riskerna och fördelarna med arbetet. Bedöm vilken metod som är mest lämplig, som till exempel intervjuer i grupp eller enskilt, enkätundersökning eller observationer. Gör det inte för komplicerat. Tänk på att ni inte behöver ha som ambition att ställa samma fråga till exempelvis alla ungdomar i en viss årskurs. Det viktiga är att komma till nya insikter och kanske få till en eftersträvd kulturförändring.

5. Hur undviker vi att vissa gruppers åsikter inte kommer med?

Hur de barn som tillfrågas om deltagande väljs ut är betydelsefullt. Urvalet kan förstås bero på syftet och vilken målgrupp det gäller men det är viktigt att vara medveten om risken för att systematiskt utesluta vissa grupper av barn från att vara delaktiga. Det kan handla om barn med funktionsnedsättningar som behöver särskilda hjälpmedel för att kunna delta eller någon som inte behärskar det svenska språket tillräckligt väl för att vara med i en gruppdiskussion. Barn med synskada kan till exempel ha svårt att fylla i enkäter, beroende på hur de är utformade.

Bra förberedelsefrågor

Här följer några frågor som kan vara bra att ha tänkt igenom innan arbetet inleds. Frågorna kan leda till tankar och leda fram till svar på vem som är mest lämpad att samtala med barnen, hålla i en fokusgrupp eller vilken metod som bör användas.

- Vilken verksamhet är mest lämpad att leda arbetet med att samla in barnens synpunkter?
- Hur ska vi hitta de barn som ska delta?
- Var kan eventuella intervjuer eller aktiviteter genomföras?
- Behöver det tas fram en blankett för hanteringen av samtycke från vårdnadshavare och barn?
- Finns det anledning att informera barn om exempelvis intervjuarens skyldighet enligt 14 kap. 1 § SoL genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa?
Trots att avsikten med att ta in barns synpunkter inte är att beröra känsliga ämnen kan det ändå hända att barn berättar saker som kan göra er oroliga. Om ni ser en sådan risk kan det vara bra att från början ge tydlig information om skyldigheten att göra orosanmälan.
- Hur ger vi stöd till barn som behöver det efter deltagandet?
Berätta för barnen vem de kan vända sig till om de känner att de vill prata om något efter en intervju, enkätsvar eller workshop. Även om det inte var avsikten, kan samtalet med barnet ge upphov till tankar och känslor som barnet behöver fortsatt stöd för att hantera.
- Vad behöver vi göra om barnet berättar om missförhållanden i någon verksamhet?
Barn kan berätta om brister eller missförhållanden i verksamheter utan att det är kopplat till någon specifik individ. Det är bra att ha beredskap för att den som intervjuar eller leder aktiviteten kan behöva anmäla brister i den egna eller andras verksamheter, exempelvis göra en lex Sarah anmälan eller rapportera risker för vårdskador.
- Hur återkopplar vi resultaten till barnen som deltagit?
Redan när ni ställer frågan om barnen vill delta är det bra att berätta hur ni kommer att ge återkoppling. Tala om på vilket sätt resultaten kommer att sammanställas. Beskriv hur och när det ska redovisas och vilka som kommer att läsa. Planera för tiden som går åt till sammanställning av materialet och hur ni återkopplar till barn och unga på grupp-nivå. Barn har ett annat tidsperspektiv och vill ofta få snabb återkoppling.

Samtycke till att delta i arbete med att utveckla TSI

Inför ett barns medverkan i ett utvecklingsarbete behöver ni göra en individuell bedömning av vem som ska samtycka till att barnet deltar - vårdnadshavarna och/eller barnet. Bedömningen görs bland annat utifrån barnets ålder och mognad och vilken fråga det gäller. Vårdnadshavare har generellt rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. I takt med barnets stigande ålder och utveckling ska de dock ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.¹ Om barnet har två vårdnadshavare gäller detta för båda vårdnadshavarna.²

När det gäller användning av blankett för samtycke är det viktigt att beakta att ett samtycke ska vara reellt och gälla vid varje tillfälle och att ett samtycke som någon har gett vid viss tidpunkt blir verkningslöst om samtycket senare tas tillbaka. Frivilligheten i ett samtycke som lämnas av ett barn som t.ex. står i beroendeställning eller skulle kunna drabbas av negativa konsekvenser om barnet inte lämnar samtycke kan ifrågasättas.

Personuppgiftsbehandling

Skolan/elevhälsan, socialtjänsten och hälso- och sjukvården får var för sig behandla personuppgifter enligt de förutsättningar som uppställs i gällande regelverk för respektive verksamhet.³ Däremot bedömer Socialstyrelsen och Skolverket att det saknas rättsligt stöd för att de tre aktörerna *gemensamt* ska kunna behandla personuppgifter.

Personuppgifter är all slags information som direkt eller indirekt kan knytas till en levande person. Det kan vara namn, adress, personnummer och uppgifter om hälsa. Även foton på personer klassas som personuppgifter, liksom ljudinspelningar som lagras digitalt, även om inga namn nämns vid inspelningen. Med behandling avses till exempel att samla in, lagra, bearbeta och sprida personuppgifter.

Sekretess och tystnadsplikt

Uppgifter som omfattas av sekretess hos en myndighet får inte lämnas ut till andra myndigheter eller till enskilda, om det inte finns stöd för det i en sekretessbrytande bestämmelse. Den enskildes samtycke är en sådan bestämmelse.⁴ För att sekretessen för uppgifter som rör ett barn ska kunna brytas genom samtycke krävs som huvudregel båda vårdnadshavarnas (ifall det finns två) samtycker till att informationen lämnas ut.⁵ Beroende på barnets ålder och mognad kan barnet dock i vissa fall själv eller tillsammans med vårdnadshavare lämna samtycke.⁶ I situationer när uppgifterna inte kan sekretesskyddas, ställs höga krav på att barn/vårdnadshavare förstår att uppgifterna inte kommer att omfattas

¹ 6 kap. 11 § FB

² 6 kap. 13 § FB

³ Se Patientdatalagen (2008:355), lagen (2001:454) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten, förordning (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten, EU:s allmänna dataskyddsförordning 2016/679 och dataskyddsförordningen 2016.

⁴ 10 kap. 1 § och 12 kap. 2 § första stycket OSL

⁵ 6 kap. 13 § FB.

⁶ 12 kap. 3 § OSL

av sekretess, så att de kan välja om de ändå vill dela med sig av sin kunskap och erfarenhet.

Bestämmelser om sekretess gäller endast för offentlig verksamhet. För enskild som bedriver verksamhet inom socialtjänst, skola/elevhälsa eller hälso- och sjukvård finns istället bestämmelser om tystnadsplikt i regelverket för respektive verksamhet.

Vid behov – kontakta jurist

För mer information om vad som gäller kring personuppgiftsbehandling och sekretess i er respektive verksamhet kontakta jurist eller personuppgiftsansvarig på er arbetsplats.

Ersättning till barn som ska medverka

Inför barn och ungas medverkan kan det vara bra att bestämma om de som deltar ska få någon kompensation för sitt deltagande. I vissa fall kan barnen få en gåva, som en biobiljett. I andra fall kan det vara rimligt att ge barnen ersättning som är likvärdig med den man ger vuxna som anlitas som experter. Ofta kan det vara bra att inte informera om detta före deltagandet, eftersom en kompensation inte ska vara en drivkraft till att medverka.

I diskussionen om att ge ersättning eller inte kan ni utgå från hur stor insatsen är för barnen. Om barnet till exempel behöver resa långt för att delta eller missar undervisning eller behöver göra avkall på fritidssysselsättning kan det finnas större anledning till ersättning.

Lästips:

Barnkonventionen

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-20181197-om-forenta-nationernas-konvention_sfs-2018-1197

Att samtala med barn - Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården.

<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/kunskapsstod/2018-11-14.pdf>

Att involvera barn i forskning och utveckling

Av Barbro Johansson och MariAnne Karlsson, Studentlitteratur

Expertgrupp barn. BRIS

<https://www.bris.se/sok/?q=expertgrupp+barn>

Unga direkt – en metod för att lyssna på barn

<https://www.barnombudsmannen.se/unga-direkt/>

Barnrättsperspektiv – vad innebär det? SKR

<https://webbutik.skr.se/bilder/artiklar/pdf/5469.pdf?issuusi=ignore>

Maskrosbarn är en barnrättsorganisation som stödjer unga som har föräldrar som mår psykiskt dåligt eller har ett missbruk. De har tagit fram stödmaterial som vänder sig till socialsekreterare ”Barnrättsboxen” respektive ”Skolkurage” som är till lärare för att upptäcka och stötta elever som kan ha det jobbigt.

<https://vuxen.maskrosbarn.org/barnrattsboxen/>

<https://vuxen.maskrosbarn.org/wp-content/uploads/2019/11/Lärarmaterial-för-att-upptäcka-och-stötta-elever-som-har-det-jobbigt-hemma.pdf>

Nordiskt välfärdscenters projekt - barn, unga och delaktighet

<https://nordicwelfare.org/projekt/barn-unga-och-delaktighet/>